

ja sünged kuristikud, kõrgusi valitsevad kotkad ja maas luuravad kiskjad ning igasugu „võormaailmadest” pärit olendid. Traditsioonide koorem luuletajat siiski ei vaeva: ta kannab seda isikupäraselt, hoogsalt ja stiilselt.

* * *

*Teist päeva piirab valge ving all tammil murdunud rahne –
sa oled kärsitu, mu hing, liig kõrķ ja nõrk ja ahne.
Käes kannel ja askeedi piits, nii tahaksid, mis hullus! –
sa paastuda kui karm noviits ja süüa kui Lucullus.
Teelahkmel iialgi ei tea sa, mida jätta, võtta,
kuid iga vana tuulik veab sind uude ristisõtta.
Sa leiad lõpmatusse tee, ent kummalises spliinis
just nagu narrikas Rabelais sa ütled naerdes: finis!
Teist päeva piirab valge ving all vahutavat tamm –
sa tegid põrguks maa, mu hing, ja taevast epigrammi!*

Alveri luuletused on ülesehituselt selgete piirjoontega, nende puhul võib rääkida **suletud vormist** või suletud kompositsioonist. Luuletuse lõpp on alati tugev ja läbimõeldud nagu eeltoodud näiteski. Selle lõpetab viimaste ridade üllatuslik lahendus – puánt. Niisugune lõpp tähendab küll sageli luuletuse eelneva osa ümbermõtestamist. Väga ilmekalt näitab seda „**Maalija lõvipuuris**”, üks Alveri tuntumaid kunstiteemalisi luuletusi. Kohe algul antakse teada, et puurist välja julge kunstnik ei pääse. Ometi – nagu lõpus selgub – ei ohusta teda sugugi mitte seal elutsev kiskja.

Seda, kui oluline oli Alveri jaoks luuletuse lõpp, tõendab luuletaja meenutus „Alguses oli lõpp”, mis valgustab balladi „Kaks saarlast” (1939) tekkelugu (vt Tekste).

Alveri 1930. aastate luule põhiteemat võib kujundlikult nimetada **küsiva inimlapse** looks või legendiks, kui viidata luuletusele „Titaanid” (hilisemas versioonis „Suured voo-gajad”): „Aga küsiva inimeslapse legend / need titaanid toob jällegi maa pääle vangi.” Alveri inimene ei karda lapse kombel küsida olemisega seotud suuri ja keerulisi, „titaanlikke” küsimusi. Ta läheb julgelt maailma avastama. Ohtlikud olukorrad paeluvad teda ning ta usub oma osavust ja õnne nendega toimetulekul. Alveri maailmapilt väljendub ilmekalt näiteks luuletuses „**Maailma saatust alati**”:

*Maailma saatust alati
vaekausil määrab gramm –
kateedrist hullupalati
on ainult väike samm.*

*Ning tugipuuta, nõõrita
sind kannab kiikuv traat
vaid siis, kui pead ei pöörita
sul kõrgus, akrobaat!*

Kaljo Põllu illustratsioon B. Alveri luulekogule „Lendav linn” (1979)

*Hoop kaugele ei ulata,
mis kaljusse lööb prao.
Kõik oma teras sulata
ja nõtkeiks noolteks tao.*

*Toed varisevad kantsides,
kui algab kivipild,
ent kuristikel tantsides
sulgkergusest saab sild.*

Alveri minategelane on vastuoluline. Toeks maalähedased, omamoodi „maagilised” jõud, laseb ta end ahvatleda elu tumedamast ja hirmuäratavamast pooldest (näiteks luuletused „Tige valgus”, „Tontide nägija”). Niisama tugev on aga tema püüd üleva vaimse kõrguse poole. Sündiv vastandus, **dramaatiline konflikt** on 1930. aastate Alverile väga iseloomulik. Ilmekamaid näiteid on luuletuses „**Must madonna**” kujutatud ema, kes kasvatab valguse ja pimeduse poega ega suuda eelistada kumbagi neist.

*Üks, naerataav ja särav nagu päike,
näeb kõrgel valgusallikate seas
maailmu ühendavaid sammaskäike
harmooniliselt avarduvas reas.*

*Ent kuristiku põhjatusse õhe
teist venda kisub kurjalt-kiirglik ihk
ning üle sakilise kaljulõhe
kui haaramiseks sirutub ta pihk.*

Kunstilooming sünnib Alveri jaoks samuti vastandite pingest, ja ühtlasi lahendab selle pinge, on vastuolusid ületavaks ning ühendavaks jõuks. Luuletuses „Lepitus” kummarduvad riidlevad õeksed süda ja mõte mõlemad lõpuks muusa ees; luuletuses „Raugad” on teejuhiks igavesti „noor ja majesteetlik” luule. Luuletus „**Kunsti sünd**” viitab inimkonna algaegadele, loitsude ja nõiatrummide maailmast võrsunud ja sellest ülekasvanud individuaalsele loomingu. Kunst on „Tolmu ja tule” keskseid teemasid ning Alveri maailma põhiväärtusi, mis väljendab eriti selgelt inimlikke tõetsinguid ning on eluliselt tähtis.

Alveri luule on ajakriitiline ennekõike siis, kui ta seab küsitavaks käibetõdesid ja ühiskondlikke norme. Talle omasel viisil, sageli **ironia** ja paradoksides kaudu, viitab luuletaja 1930. aastate eesti ühiskonna provintslilikule piiratusse, rahvuslikule positiivsusele ja keskpärase ning vähenõudliku loomingu valitsemisele. „Ajal, mil virkus sind piiras, / julgesid olla sa siiras, / õnnelik, vaba ja laisk,” polemiseerib ajanõuetega luuletus „Tuhapäeval”.

Leidliku kujundiga luuletuses „**Kool**” on maailmakultuuri suurkujude Sokratese, Goethe, Byroni ja teistega samasse klassi pandud eesti Vanapagan, kes on küll püüdlilik, ent ikkagi väga noorest kultuurist pärit – ja ilmselt igapäevatööst väsinud.

*Ent viimses pingis, otse vastu ust,
laup kipras, kulumudes veel mõni agan,
veab lehele, mis tindist täitsa must,
poolnaisena tähti Vanapagan.*

Betti Alveri looming näitab algusest peale eesti luulekeele suuri võimalusi rakendada ka nõudlikke ja rangeid klassikalisi vorme. Tema sõnastus on nii loomulik ja paindlik, et mingeid värsitehnilisi „kammitšaid” nagu polekski. Alver on väga leidlik puhaste riimide kasutaja. Ka võõrsõnad ja nimed suluvad tõrkumata tema isikupärasesse väljendusse.

„Sinisukast” eesti lauluemaks

Alveri looming ei paista tingimata kuuluvat naiskirjanikule. Eriti tema varasemat, 1930. aastate luulet on nimetatud lausa mehelikuks ja arukaks. Kritiseerijad on luuletajale ette heitnud liigset mõistuspärasust, siiruse ja tundelisuse puudumist.

Tõepoolest, Alveri noorusloomingus õieti ei ole intiimset armastuslühürikat, pihtimusi ega muid „naisluule” teemasid. Hoolikalt otsides võib naiselikke jooni siiski leida: kas või tujukust ja edevust, samuti erilist, pisiasjadeni küündivat tähelepanu. Kui otsustada autorihoiaku järgi, on 1930. aastate Betti Alveri luuletajamina „sinisukk” – emantsipeerunud, iseseisev, vaimutegevust eelistav naine. Võib küll näida, et Alver naeruväärustab niisugust tüüpi, sest tal on mõned vaimukalt **ironilised autoportreed**, nagu „Sinisuka ballaad”, „Karikatuur” või „Hambad”:

*Kõrgel vildakas mansardis
kärjemeest ja kullast lausa
kirjutat kord eesti eepost
paastudes honoris causa.*

*Sametist paraadikleidis,
kortsund põsil roosat krohvi,
vahin kullipilgul alla,
juues leiva juurde kohvi.*

Tegelikult hoiab Alver kindlalt oma „sinisuka” poole. Ka mänglev ironia ja taoliste „karikatuuride” joonistamine kuulub tema emantsipeerunud naisehoiaku juurde ega vihja sugugi sellele, et ta oma luuletajakutsumuse või naiste vaimse tegevuse kahtluse alla seaks. Looming tähendab talle nagu teistelegi arbutajatele elamise viisi ja võimalust, luule on tema elu. Selles suhtes pole vahet, kas ollakse mees või naine. Alver on ühes hilisemas intervjuus kujundlikult öelnud, et luule ei kannu pükse või seelikut. Siiski ei jää Alveri luuletajamina esindama üksnes 1930. aastate „sinisukk”.

1930.–40. aastate vahetusel toimusid Alveri luules muutused: teisesid keelekasutus, kujundlikkus ning mingil määral ka temaatika. Kui „Tolmu ja tule” kujundid olid pärit ennekõike Euroopa kirjandustraditsioonist ning luulekeelgi n-ö rahvusvaheline, paljude võõrsõnade ja -nimedega, siis edaspidi hakkas luuletaja rohkem tähelepanu pöörama **eesti folkloorile ja kirjandustraditsioonidele** ning rahvakeelele. Luuletuses „Suvi” (1939) annab ta näiliselt lihtsa, rahvapärase kujundlikkusega edasi õnnetunnet ja rasket tulevikuaimust.

*Õnnekuusid ääretasa!
Päev on lukku pannud
roosipuhma õhetusse
mustad murekannud.*

*Rõõka, kägu! Homme juba
kustub hääl su nokas
ja meil mõlemal on kurgus
valus odraokas.*

Luulesse tuli ka realismi, ümbritseva maailma kujutus. 1940. aastal kirjutas Alver, kes tajus pingelist ajaloosituatsiooni, oma küllaltki süngetonilised ning realistlikud linnaluuletused. Minategelane eksleb hallis ja vihmases linnas, tunneb hirmu ja ängi. Mitmete luuletuste pealkirjad on kõnekad: „Udus”, „Umbtänav”, „Öölaul”. „Loik särab. Mu vari sääl väriseb. / Kust ma tulen ja kuhu siit asun?” mõtleb luuletaja („Linna taga”).

Eesti keele ja rahvaluule uudne kasutus ning **realismi ja sümbolismi** omapärane põiming tulevad eriti ilmekalt esile 1940. aastate algul, Teise maailmasõja ajal kirjutatud luuletustes. Nende aine on võetud eesti küla- ja maaelust.

Alveri sõjaaegsed luuletused on sõnastatud **rahvaluulelähedase kujundlikkusega**. Luuletaja kirjutab soonilise kämblaga maamehest („Vabadik”), viltuvajunud osmiku seinaveeres istuvast eidest-taadist („Pilvele”), hõbedaselt luikava pasunaga karjapoisist („Karjane”), sõjas langenud mehepojast („Puust palitu”) ning kardetud, kutsumata külalisest – Rätsep Murest:

*Mööda maanteed eile
vihma virevil
tuli Mure meile,
käärid irevil.*

*Viskas vaeva-särgid
laste kaelale,
õmbles mustad märgid
elupaalale.*

*Kattis punapalge
suri-siidiga,
segas juuksed valge
traagelmiidiga.*

„Rätsep Mure”

Alveri sõja-aastate luule eredamaid saavutusi on eesti vana rahvalaulu (regilaulu) stiili ja vormi järgiv lühipoem „Leib”. Selles esitatakse pilt rängast, pärisorjusaega meenutavast viljakoristusest. Töö ja vaev pole siiski asjatu: salve kogutud saak teenib elu jätkumist, järeltulijate ja rahva tulevikkku.

*Vaata: partelt kukub nõgi,
hõbeselge õhujõgi
voolab sisse läbi uste.
Saak nüüd aita mahuta.
Enne aga liiv ja luste
raskest rukkiist lahuta.
Kerged sõklad kanna sarda.
Ära kanda –
viljast, mis sa siia jätsid,
saavad puhtad leivapätsid.
[--]*

*Väljas koiduvagu viirgab,
kahvatule näole küirgab
vaikne naeratuse vine.
Mine, mine.
Teised vaagigu su vilju.
Sa ent sirbi tasahilju
pistad räästapilusse.
Kandes elu sirvilaudu,
lähed kõrge ukse kaudu
ära mätaste vilusse.*

Nii „Leib” kui Alveri teised sõjaaegsed luuletused on vaoshoitud tundetooniga, ent sisemiselt pingestatud, ühteaegu rahvalikult lihtsad ning sõnauenduslikud. Need mõjuvad uusaegse inimese individuaalse ning muistsele rahvalaulikule omase kollektiivse, arhailise maailmapildi ühendusena. Luuletaja seisab kujutatavast eemal, ta on otsekui anonüümne rahvalaulik, ja samal ajal on ta tema ise, oma aja inimene ja luuletaja.

Eesti rahvalaulikud on olnud valdavalt naised, lauluemad. Nad on laulnud elust, kuigi mitte isiklikult endast, kuid selgelt on tunda nende laulude naiselikku olemust ja stiili – suurt sisseelamisvõimet, peenetundelist osavõtlikkust, sügavat tähelepanu ilmutavat sõnastust.

Peaaegu samasugune, ainult uusaegne rahvalaulik ja lauluema oli sõja-aastate Betti Alver. Tema luule naiselik elujõud ja -tarkus sisendasid raskele ajale vaatamata usku püsimisse, elu edasikestmisse.

Alveri-lauluema loomingus kõnelevad loomulikult kaasa ka 19.–20. sajandi eesti (kunst)luule saavutused, olgu tegu mees- või naisautorite loominguga. On nii Suitsu kui Underi luule jälgi. Eriliselt tähtis tundub aga olevat Juhan Liivi mõju. Sajandivahetuse kõige rahvuslikum eesti luuletaja lõi oma, rahvalaulust erineva, kuid sellega otsekui paralleelse, väga eestipärase, väliselt lihtsa vormi ja lakoonilise sõnastusega poeetika. Just selles napolis lihtsuses, mis mõjub vahetult ja emotsionaalselt, ent osutub lähemal

vaatlusel hoopis keerukamaks ja mitmetähenduslikumaks, sarnaneb lauluema Betti Alver rahvuspoet Juhan Liiviga.

Luuletused, mis Alver kirjutas Teise maailmasõja ajal, paistavad oma eheduse ja eredusega silma nii poetessi loomingus kui kogu eesti luules. Kahjuks jäid need raamatuna kaua ilmutamata. Kavandatud luulekogu „Elupuu” ei jõudnud käsikirjast kaugemale.

Hilisluule

1960. aastatel, pärast pikka sunnitud eemalolekut, jätkas Alver esialgu väga tõsisel toonil arupidamist omaenda ning rahva saatuse üle. Silma paistavad mõned tema arutlevad, lausa eetilise programmiga mõjuvad mõtteluuletused, nagu „Tähetund”, „Jälle ja jälle” ning „Tuulde räägitud”, mis kutsuvad inimest olema aus ja eneseväärikas ning rõhutavad luule ja luuletaja suurt missiooni:

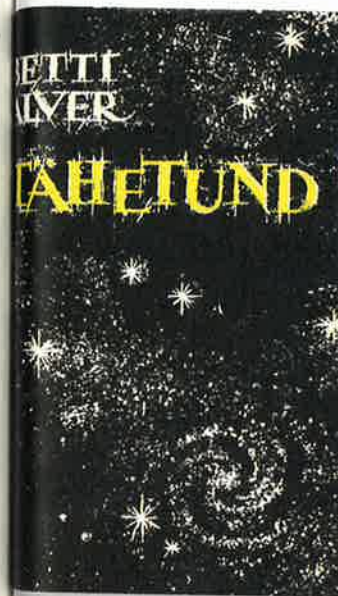
*Kas piisab elumõnudest poeedil?
Kas muganeda võib ta muremeel,
niikaua kui on kuskil me planeedil
aavõttajaid ja võimuhullust veel?*

„Tuulde räägitud”

Valitsevad pole siiski otsesõnalised üleskutsed, vaid mälestus- ja kujutluspildid, mille kujundlikkus meenutab kohati Alveri sõja-aegseid luuletusi. Meeldejääva lapsepõlvemaailma leiame luuletustest „Tulipunane vihmavari” ja „Lähem müüjaks”. Kauni minevikupildina, lausa müüdinäina mõjub „Noorus”, poeetiline tagasivaade Arbujaate ajale:

*Kui elujõele viis meid kerge vene,
siis korjas kivikesi kaldateelt
üks nihver-nähver karjapoisikene.
Ta rääkis helisevat eesti keelt.*

Läbielatud rasket aega kujutab kollaažliku tehnikaga poem „Pärast pikka pöuda”. Osalt meenutab selles kujutatud maaelu (ja töö) poemi „Leib”, ent „Pärast pikka pöuda” koosneb rütmilt ja laadilt erinevatest osadest. Neid seob ühest talust teise rändav minategelane, taustaks ikaldust toonud pöud, mis lõpeb kauaoodatud võimsa äikesevihmaga.

„Tähetund” ilmus 1966. a – 30 aastat pärast Alveri eelmise kogu „Tolm ja tuli” ilmutamist.

1960. aastate lõpul asus luuletaja mõneti uutele radadele ja tegi omal viisil kaasa 1960. aastate luuleuunduse. Alveri 1960.–70. aastate luule arendab edasi autorile juba varem iseloomulikku omaloodud mütoloogiat. Selles on eepilist (jutustavat) elementi ja silmatorkavate nimede ning päritoluga tegelasi: Sõnarine, Sõtse, Õlesööja, Manuvar, Urubaar jt. Alver visandab kummalisi lugusid oma tegelaste rännakutest ja tegevusest. Need tegemised viitavad aga – nagu Alveril ikka – ennekõike looja otsingutele, mõtte- ja kujutlusrännakutele, näiteks luuletuses „Sõnarine”:

*Mina, poissi peenikene, huiķasin kesk aasa.
Sõnarine sõitis mööda, hüüdis: „Tule kaasa!*

*Tule kaasa ilmapulma, võta süda rindul
Tule kaasa Kuldalasse, kuulma kükulindu!”*

Lapsepõlvkodust ja selle ümbrusest pärit ainet, mis Alveri hilisluules on sagedane, kasutab luuletaja väga huvitavalt näiteks värsi- ja proosavormi ühendavas kollaažis „Jõgeva ja Pedja vahel”. Kodu ja vanemad olid üheks tõukeks ka Alveri hilisluule suursaavutuste hulka kuuluvale tsüklile „Väike perekonnalugu”, millest eriti tuntud on viimane osa „Tuulelapsed”. Edasi arendades Suitsu Tuulemaa-kujundit ja kasutades huvitavalt kohanimede sümboolikat, kirjutab Alver „Tuulelapsed” monumendiks oma rahva kultuuripüüdlustele ja suurtele loojaisiksustele.

*Aga teie lennaķe sinna, kuhu siit aknast ei näe.
Laugelt lennaķe, tuulelapsed, üle Laiuse mäe.
Lennaķe Riidmal ja Rupsil, rukķimerel ja metsadel.
Peipsilt lennaķe läbi Võnnu, kus kõneles kerķokell.
Lennaķe Võrus, Vändras ja Karksis. Lennul vaadaķe üle vee,
kuidas terendab Simine puri. Tehķe tiir ümber Piibe tee.
Tehķe kaar üle Albu valla. Üle Kaarli, Muuga ning Ao.
Üle Aegade Assamalla, üle Kääpa ja Kännivao.*

Eesti-keskse kõrval pühendab Alveri hilisluule palju tähelepanu nn globaalsetele küsimustele ning inimkonda ähvardavatele ohtudele, näiteks luuletustes „Pallimäng”, „Allakäik”, „Masin”. Meelde jääva kujundlikkusega on proosaluuletus „Häire”, mis osutab näilises heaolus unelevale maailmale ning on seotud ka looja ja kunsti temaga.

*Kuidas läikisid loorberilehed, oleandrid ja orhideed, kui
kuninga mängumehed – hilju vesteldes hilisel ajal – klaas-
majas jõid rummiga teed.*

*Tasa tantsisid automaadid, soojalt sobisid üheskoos nummer-
nukud ja kammerkantaadid, summersaiad ja supermoos.
Kuid äķķi – mis prigin ja prigin ja põra? Kesk maja on kor-
raga mõra! Klaastornis lööb hädakell! Silmad põledes vastu
portaali, ööpimedast vaatab saali ķeegi unedes nähtud näoga
võimatu vandersell.*

Mõned Alveri hilisluuletused on üsna paljusõnalised ning nende keelelised – isegi sõnaraamatulikud – moodustised nõuavad liigagi palju omaette tähelepanu. Viimases kogus „Korallid Emajões” (1986) on luuletaja aga pöördunud tagasi arbujalikult klassikalise, selgejoonelise ja lakoonilise sõnastusega luule juurde. Veel kord noorusaega meenutades on Alver kirjutanud kaheosalise luuletuse „Arbujate aegu”. Selles portreeteritud „salaliku saatusega” poeet, keda on nii mõnigi kord häbimärgistatud, kuna ta ei taha tunnista pidurdavat silmapiiri, esindab ehtsat loojat küll kõikidel mõeldavatel aegadel.

FAKTE JA VÄITEID

Betti Alveri luuletajahoiak esindab vaimuinimest, loojat, vaba kunstnikku.

Alveri luulet läbib eetilise nõudlikkus, mis tõstab esile inimese ausust, äraostmatust, endaksjäämist.

Alveri luule sõnavara on erakordselt rikas, vorm täiuslik.

Alveri luuleraamatuid:
„Lugu valgest varesest” 1931,
„Tolm ja tuli” 1936,
„Tähetund” 1966,
„Eluhelbed” 1971,
„Korallid Emajões” 1986.

Käsikirja jäi luulekogu „Elupuu” (1943).

LISALUGEMIST

Bernard Kangro. Arbujad: märkmeid, mälestusi, mõtisklusi. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv, 1981

Karl Muru. Betti Alver: elu- ja loomingulugu. Tartu: Ilmamaa, 2003

Aili Paju. Betti, kibuvits õitseb: dialooge Betti Alveriga. Tartu: A. Paju, 2006

Viimases kogus „Korallid Emajões” on luuletaja pöördunud tagasi arbujalikult klassikalise luule juurde.